

of Pavel Galagan in Kyiv, G.P. Galagan and his wife made significant donations, including money not only on the initial arrangement of the institution, but also to further its functioning. The property of the College founder were transferred to numerous family estates of Poltava and Chernigov gubernia, the collection of paintings, books and jewelry. His charitable activities G.P. Galagan and K.V. Galagan have become a shining example of devotion to the public interests of their country and its people worthy of emulation for future generations.

Keywords: *G.P. Galagan, K.V. Galagan, College of Pavel Galagan, founder, educational institution, honorary trustee, charitable help, donations.*

Одержано 25.09.2015

УДК 94 (470)

Наталія Гончарова
(Переяслав-Хмельницький)

ДОБРОЧИННІСТЬ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ДВОРЯНСТВА У МАТЕРІАЛАХ ЗЕМСЬКИХ ЗБОРІВ

У статті досліджено зміст видань повітових та губернських земських установ. На підставі системного аналізу матеріалів земського діловодства висвітлюються форми та напрями добродійної діяльності шляхетного стану Катеринославської губернії, з'ясовується внесок дворян у підтримку місцевих навчальних, медичних та соціальних закладів, визначається їх роль у сприянні функціонуванню земських установ регіону. Доводиться теза про наявність чималої кількості відомостей про діяльність катеринославського дворянства у площині благодійності.

Методологія даного дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах (історичності, об'єктивності, науковості) та історико-наукових методах (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-порівняльний, хронологічний), які дозволили об'єктивно розкрити можливості документації земських зборів та управ як джерельної основи вивчення історії благодійності в Катеринославській губернії.

Аналіз земської документації засвідчив, що представники дворянських родів Катеринославської губернії зробили свій посильний внесок у розвиток освітніх та лікувальних закладів у регіоні. Піклувальниками обиралися представники різних соціальних станів, проте проведений аналіз дозволяє стверджувати, що значну роль у піклувальній підтримці шкіл, училищ, лікарень та притулків відігравала саме дворянська спільнота відповідного повіту Катеринославської губернії. Крім того, можна констатувати, що у складі структурних підрозділів Катеринославського губернського земства переважали представники шляхетного стану. Займаючи керівні позиції у земських установах Катеринославської губернії, дворянство краю приділяло чималу увагу вирішенню місцевих проблем.

Ключові слова: *земські збори, земська управа, дворяни, піклувальник, пожертвування, Катеринославська губернія.*

Важливою передумовою зростання наукового рівня сучасних праць на ниві регіональної історії України другої половини XIX – початку XX ст. має стати посилення уваги до проблем джерелознавчого опрацювання документальних комплексів земських установ.

Аналіз історіографії доводить, що дослідники при вивченні питань земського самоврядування, економічного, соціального, культурного аспектів розвитку регіонів використовують збірники в якості одного з основних джерел. Так, О. Макієнко у своїй роботі вивчає походження та специфіку функціонування в діловодстві різних видів земської протокольної документації, визначає особливості її використання в якості історичного джерела [3]. У висновку автор резюмує, що користуючись джерельною інформацією

зафіксованих у протокольній документації рішень, варто розуміти їх номінальний характер, адже нерідко ухвали земських зібрань і управ не вдавалося реалізувати на практиці. У наукових розвідках М. Угрюмової розглядаються історія формування земських архівів Російської імперії, основні напрямки їхньої діяльності в другій половині XIX – на початку XX ст. [28;29].

Процес створення і публікації журналів земських зборів як одного з діловодних джерел земських установ аналізується А. Харісовою [30]. Дослідниця стверджує, що повнота історичного джерела, достовірність та репрезентативність наявної в ньому інформації забезпечуються формою діловодного документа, виданням журналів і доступом до них населення.

У статті П. Галкіна на основі матеріалів земських зборів Московської губернії досліджуються основні напрямки адміністративного нагляду за земськими органами самоврядування [1]. Д. Ніколаєв, І. Хвостова на основі аналізу законодавчо-нормативних, діловодних, статистичних матеріалів, зокрема постанов земських установ, характеризують основні аспекти просвітницької політики органів місцевого самоврядування Нижегородської губернії в пореформений період [6].

Організація і склад повітових земських зборів Нижегородської губернії є предметом дослідження Р. Мустафіна [4; 5]. Науковець стверджує, що, незважаючи на прагнення уряду забезпечити провідну роль поміщиків у земській системі, ті виявилися досить пасивними, тому основна земська діяльність у повітах Нижегородської губернії здійснювалася під керівництвом невеликого кола гласних з числа купців, промисловців та обуржуазнених поміщиків. М. Шмикова на основі аналізу журналів повітових земських зборів В'ятської губернії визначає роль земських організацій Удмуртії в розвитку поштового зв'язку в регіоні в пореформений період [31]. Однак, незважаючи на масив наявної наукової літератури, основні напрями і форми дворянської доброчинності в Катеринославській губернії Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. залишаються недостатньо дослідженими. Метою статті є висвітлення внеску дворян-благодійників Катеринославської губернії в оптимізацію розвитку освітньої, медичної та соціальної сфер, розкриття значення їхньої діяльності у роботі земських установ регіону.

Опубліковані матеріали діловодства губернської та повітових земських установ Катеринославської губернії представлені журналами, постановами і протоколами земських зборів, звітами та доповідями земських управ. Стан і повнота даного виду джерел щодо кожного з повітів Катеринославської губернії різняться. Тираж видань був невеликим і тому не всі з опублікованих матеріалів збереглися до теперішнього часу. Проведений аналіз наявних видань дозволяє стверджувати, що вони містять неабияку кількість даних щодо доброчинної діяльності представників шляхетного стану.

Одним з основних напрямків дворянської доброчинності катеринославських дворян було їх сприяння поширенню освіти в губернії. На підтвердження наведемо приклади. У 1872 р. власник с. Дар'ївка О. Чуйкевич заснував у селі народне училище. Дворянин одразу взявся опікуватись справами навчального закладу: відвів будинок у своєму маєтку, фінансував опалення, утримував сторожа. А коли земство з 1892 р. зобов'язало місцеві селянські громади сплачувати половину утримання, прийняв на себе цей платіж загальною сумою 107 руб. 50 коп. щорічно, окрім того продовжуючи забезпечувати училище паливом і винаймати сторожа [17, с. 252]. Згодом, піклувальник Дар'ївського училища, вважаючи більш відповідним розташування народної школи поряд із церквою, збудував для училища нову кам'яну будівлю із залізним дахом у найближчому селі Андріївка. Будинок складався з 2-х класних кімнат, теплового коридору-роздягальні, квартири для вчителя з 2-ма кімнатами та кухнею, інших господарських приміщень. До цієї будівлі з 1898 р. О. Чуйкевич перевів Дар'ївське училище, котре стало першою за благоустроєм народною школою у Верхньодніпровському повіті, вартість якої перевищувала 6 тис. руб. [17, с. 252-253]. Доцільно буде згадати, що Олександр Федорович вніс за вчителя згаданого навчального

закладу Сидоренка необхідний платіж до емеритальної каси за 6 років, забезпечивши цим його право на отримання пенсії. За таку турботу земська повітова управа висловила О. Чуйкевичу щиру вдячність та ухвалила вивісити в приміщенні училища поясний портрет благодійника з відповідним написом [17, с. 41].

У 1883 р. в Олександрівському повіті було відкрито Гнедінське ремісниче училище [26, с. 69]. Розміщений заклад був у власних будівлях, вартість яких сягала 42 тис. 900 руб., зведених його засновником Д. Гнедіним. При училищі також на кошти засновника був влаштований гуртожиток на 60-85 чол. Утримання гуртожитку здійснювалось на відсотки з капіталу в 12 тис. руб., відпущеного Д. і О. Гнедініми [8, с. 52-53]. До речі, у 1902 р. піклувальником училища був дійсний статський радник М. Каришев [8, с. 55].

Домовласник м. Катеринослава, князь О. Кудашев у 1886 р. офірував місту значну суму на зведення будівель для реального училища. За заповітом Олександра Федоровича, в розпорядження міста мали надійти 36 тис. руб. готівкою та сума, яка буде виручена духівниками від продажу рухомого майна (приблизно 40 тис. руб.). У п. 4 заповіту, зокрема, йшлося: «міська дума матиме право отримати пожертвуваний капітал лише з однією умовою – впродовж 6 років від прийняття вона зобов'язана купити або влаштувати для чоловічого середнього навчального закладу, переважно реального, з повним курсом, кам'яний будинок у розмірі та зі службами, необхідними для такого закладу» [10, с. 282-284]. Доречно зазначити, що зведення будівлі для реального училища на кошти, пожертвовані князем Кудашевим, було закінчено у 1891р. [7, с. 60].

У с. Софіївка Бахмутського повіту при Софіївському земському двокласному училищі було засновано ремісниче відділення. Воно складалося з 2-х навчальних майстерень: теслярно-токарної, відкритої в 1887 р., та ковальсько-слюсарної, влаштованої в 1889 р. [7, с. 70; 11, с. 408]. Заклад утримувався на кошти губернського і повітового земств та користувався серйозною матеріальною підтримкою з боку свого піклувальника О. Бантиша. Зокрема, майстерні розміщувались у 2-х кам'яних будівлях, а квартири майстрів-викладачів у дерев'яному флігелі, збудованих у дворі училища на пожертвуванні Олександром Федоровичем кошти. О. Бантиш щорічно виплачував 3 стипендії для незаможних учнів, кожному випускнику дарував годинник, а кращим учням ще й книги технічного змісту [8, с. 45-46]. Грошовий внесок дворянина в утримання закладу був чималий. Для порівняння: у 1902 р. від губернського земства поступило 2 тис. руб., від Бахмутського повітового земства 430 руб., а від піклувальника училища О. Бантиша 712 руб. [8, с. 48].

Після відкриття в м. Катеринославі відділу Імператорського Російського товариства садівництва, його членами було прийнято рішення про необхідність відкриття в місті училища садівництва і плодкових розплідників. Ініціативу підтримали повітові земства та небайдужі дворяни. Зокрема, місцевий поміщик К. Трипільський у 1889 р. відпустив для училища 1 тис. руб. для вивчення учнями практичного курсу виноградарства [11, с. 686, 688].

Дворянин В. Самсонов тривалий час служив гласним у земській управі Верхньодніпровського повіту, чимало зробив для розвитку освіти в цій місцевості. Зокрема, коли з 1893 р. Богодарівське селянське товариство через скруту не могло сплатити свою щорічну частку в утриманні Богодарівського училища, цей внесок у сумі 65 руб. став здійснювати Василь Васильович [15, с. 77]. Саме це врятувало навчальний заклад від закриття. Значну користь освітянській справі у Верхньодніпровському повіті приніс дійсний статський радник А. Малевінський. Тому, коли він у 1897 р. вирішив піти на відпочинок, земські збори ухвалили: за багаторічну плідну діяльність А. Малевінського заснувати в Саксаганському двокласному училищі 2 стипендії на його честь [12, с. 45].

У 1894 р. Катеринославські губернські збори ухвалили увічнити одруження спадкоємця цесаревича відкриттям нижчого землеробського училища. Земельну ділянку в 15 дес. землі для майбутнього навчального закладу офірував в своєму маєтку в с. Іванівка Верхньодніпровського повіту Е. Бродський [20, с. 8-9].

Графиня Г. Строганова для відкриття школи пожертвувала земству Олександрівського повіту будинок в с. Петровське (Строганово). В 1896 р. земські збори, згідно з клопотанням Олександрівського відділення Катеринославської єпархіальної училищної ради, передали в його відання пожертвувану будівлю для розміщення Петровської-Строганової другокласної народної школи. За волею жертвувательки, при прийнятті дітей до 1-го класу перевага надавалась мешканцям с. Петровське-Строганово [2, с. 5-6]. 1897 р. датувалось клопотання до Верхньодніпровської повітової земської управи від місцевої поміщиці В. Федорович про прийняття до числа земських навчальних закладів школи в с. Добровольське (Павло-Григорівка), для якої вона вирішила офірувати 1 дес. землі та власним коштом звести будівлю [12, с. 12]. Благодійниця зазначала, що для сіл Павло-Григорівка, Сухінова і Лободина необхідна хоч невелика школа, але мешканці цих селищ через бідність не в змозі її побудувати, тому вона вирішила допомогти селянам [12, с. 105].

На початку ХХ ст. Софіївське та Мар'їнське сільські товариства Верхньодніпровського повіту виступили перед земськими зборами з клопотанням про необхідність відкриття нових початкових народних училищ для сіл Водяне, Мар'їнська, Покровське, Софіївка і Терноватка. Їхнє прохання мотивувалось значним числом дітей шкільного віку у названих населених пунктах, їхньою віддаленістю від існуючих шкіл та переповненням останніх учнями. В 1902 р. для проектованого в с. Покровське училища вдова дворянина Ю. Шмакова з сином Євгеном відвели в своєму маєтку ділянку землі, зобов'язались офірувати щорічно на його утримання 200 руб. та власним коштом звести будівлю з 3-х класних кімнат, зали для недільних та вечірніх курсів для дорослих, 3-х квартир для учителів і приміщення для служителя. Окрім того, благодійники прийняли на себе всі витрати щодо початкового облаштування училища без жодної грошової участі з боку селянських товариств с. Покровське та Катеринівка (Долгінцеве), діти з яких також мали відвідувати новостворений навчальний заклад [15, с. 71-72]. Того ж року дворянка В. Романова, підтримуючи клопотання Софіївського селянського товариства про відкриття в даному селі земського початкового народного училища для дітей с. Водяне, Терноватка, Софіївка, пожертвувала для закладу черепицю на дах та цеглу на пічки, відпустила грошову допомогу на його спорудження [15, с. 73].

Серед піклувальників навчальних закладів у регіоні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. було чимало представників шляхетного стану. Діловодна документація земських установ, зокрема, зберегла такі відомості. Справами Гуляйпольського училища Верхньодніпровського повіту в 1872-1874 рр. опікувався П. Лаппо-Данилевський [13, с. 53]. У 1883 р. піклувальником Натальївської земської школи Олександрівського повіту був обраний В. Беккер [27, с. 273]. У 1887 р. справами Катеринославського реального училища стали опікуватись М. Малама, І. Галич, І. Бурхановський [10, с. 859]. За даними звіту Катеринославської губернської земської управи за 1891 р., почесним піклувальником Катеринославської класичної гімназії був М. Миклашевський [7, с. 61]. У 1896-1898 рр. піклувальником Андріївської народної земської школи Олександрівського повіту був Є. Товбич [2, с. 68]. У 1900 р. піклувальником Саксаганського ремісничого училища став штабс-капітан Б. Гротто-Слепиковський. До цього кілька років закладом опікувався О. Чуйкевич, котрий лише через хворобу був змушений відмовитись від цієї посади [14, с. 59].

В. Бродський являвся піклувальником Комісарівського Катерининського зразкового однокласного училища в 1900-1902 рр. [14, с. 58]. У 1901 р. піклувальником Верхньодніпровської земської нижчої сільськогосподарської школи був обраний Е. Бродський [18, с. 219]. Відомості за 1908 р. підтверджують його подальше перебування в якості піклувальника цього закладу. Крім того, саме за сприяння Е. Бродського Верхньодніпровська нижча сільськогосподарська школа в 1908 р. набула статусу середнього сільськогосподарського училища [22, с. 1682].

Піклувальницею безкоштовної жіночої школи м. Катеринослава була дружина генерал-лейтенанта К. Мессарош, котра намагалась вирішувати нагальні проблеми

закладу. Наприклад, у 1902 р. вона офірувала кошти на купівлю навчальних посібників, проведення шкільних свят та на організацію поїздки випускниць до м. Києва [8, с. 23]. Катерина Іванівна також була почесною піклувальницею Маріїнської жіночої гімназії м. Катеринослава. До речі, цей заклад був відкритий у 1865 р. з ініціативи дворянства Катеринославської губернії, котре сплачувало внески до так званого дворянського капіталу для утримання навчального закладу. Наведені у звітах Катеринославської губернської земської управи дані свідчать, що понад 50% учнів цієї школи мали дворянське походження [8, с. 10]. Піклувальна рада Маріїнської жіночої гімназії складалася з дворян. Так, у 1902 р. до неї входили: статський радник І. Беккер, В. Кисличний, дійсний статський радник В. Малама, губернський предводитель дворянства М. Миклашевський, Н. Павловський. До К. Мессарош тривалий час піклувальницею гімназії була її мати, М. Кох, на честь якої Катерина Іванівна заснувала фонд, пожертвувавши 6 тис. руб. [8, с. 13-14]. У 1903-1905 рр. Новомосковською жіночою прогімназією опікувався Л. Сечкар'юв [23, с. 671]. У 1908 р. піклувальником Андріївського народного училища Верхньодніпровського повіту являвся О. Чуйкевич [22, с. 465].

Значну увагу дворяни Катеринославської губернії приділяли соціальній підтримці місцевого населення. Це підтверджують наступні дані, виявлені при вивченні матеріалів земських установ. Так, О. Фурсов у 1868 р. заявив Ростовській земській управі про готовність прийняти на себе утримання і платню фельдшера Золотовського хутора, жалування якого земство може використати для посилення Олександрівської та Милість-Куракінської волосних аптек з тим, щоб з них відпускалися медикаменти безкоштовно для всіх нужденних. Крім того, дворянин зобов'язався за свій рахунок поповнювати земську аптеку [19, с. 118].

Гласний Д. Гнедін виступив з пропозицією влаштувати у своєму маєтку в с. Олександрівка Олександрівського повіту виправний дитячий притулок. Благодійник зобов'язався відпустити на цю справу від 10 до 12 тис. руб. [24, с. 35]. Зокрема, в його доповіді йшлося: «Головною метою притулку, який має бути влаштований на 20 хлопчиків, є виправлення дітей від 12 до 15 років. Будівництво споруди я беруся влаштувати за свій рахунок, зі своїх матеріалів і на своїй землі, але земство має асигнувати щорічну суму на платню вчителям, їжу, одяг і взуття вихованців, освітлення та опалення притулку» [24, с. 125-126]. Дмитро Титович запропонував назвати притулок Воскресенсько-Дмитрівським.

Гласний Олександрівського повіту, граф О. Канкрін у 1870 р. виділив у власному маєтку в м. Григорівка будівлю для влаштування лікувального приміщення для хронічних хворих. Він також виявив готовність жертвувати відповідну суму на утримання закладу [25, с. 63-64].

У 1882 р. піклувальник Саксаганської земської лікарні О. Чуйкевич звернувся до земських зборів Верхньодніпровського повіту з доповіддю про необхідність лазні при цьому лікувальному закладі [16, с. 12]. Олександр Федорович заявив, що збудує кам'яну лазню власним коштом, лише просить земство прийняти на себе опалення лазні та ремонт. Дворянин одразу відпустив для будівництва лазні 40 тис. цегли та 13 м³ дикого каменю, а також 500 руб. на її початкове впорядкування [16, с. 19].

З 1892 р. безперервно впродовж багатьох років справами Попельнастовської земської лікарні опікувався Ф. Кузьмицький. В якості піклувальника цього лікувального закладу він слідкував за правильним веденням лікарняного господарства, наглядав за ремонтом будівель, офірував власні кошти на вирішення нагальних потреб лікарні [15, с. 78]. Багаторічна служба Федора Івановича в 1902 р. була відзначена Верхньодніпровськими земськими зборами піднесенням йому золотого іменного жетона з відповідним написом [15, с. 76]. У 1897 р. Верхньодніпровська повітова земська управа висловила вдячність дворянину П. Байдаку за проведений ним ремонт Софіївської земської лікарні загальною вартістю близько 500 руб. [12, с. 44].

Кілька триріч піклувальником Новомосковської земської лікарні був дворянин Петров, який, зокрема, в 1899 р. відпустив на потреби лікувального закладу 286 руб. 94 коп. На цю незначну (за сучасними мірками) суму було придбано: 12 від. спирту, 7 пуд. свинячого смальцю, 37 ф. білої вати, 14 ф. сірої вати, 660 арш. марлі, 2,5 арш. фланелі, 15 арш. полотна для перев'язок, 10 арш. коленкору, 12 арш. клейонки, 2 мотки шовку, 3 листи картону, 3 ф. соди, 2 ф. бури, 20 ф. скіпідару, 10 ф. карболки тощо [9, с. 380, 399].

Згідно зі звітом Новомосковської повітової земської управи за 1899 р. приймальні відділення діяли у маєтках наступних дворян: Л. Свечіної в с. Козирщина, графа І. Ностіца в с. Паньківка на 6 ліжок, пані Бахмутової в с. Софіївка на 6 ліжок, Г. Алексєєва в м. Котовка на 6 штатних і 2 запасних ліжка, М. Родзянка в с. Попасне на 3 ліжка, А. Ільяшенка в с. Афанасіївка на 2 ліжка [9, с. 278-283]. Всі медичні установи були облаштовані та утримувались за рахунок згаданих представників шляхетного стану. Зауважимо, що у 1899 р. граф Ностіц вирішив відкрити приймальне відділення в с. Василівка на 5 ліжок, а М. Родзянку у 1900 р. приступив до розширення існуючого в с. Попасне приймального відділення до 6 ліжок [9, с. 282]. Зрозумівши потребу місцевого населення в лікарській допомозі, поміщик А. Фінгергут в 1902 р. пожертвував земству нерухоме майно у власному маєтку в с. Олексіївка Верхньодніпровського повіту для заснування лікарського пункту [15, с. 34].

У 1905 р. почесний піклувальник колонії душевнохворих, дійсний статський радник О. Синельников відпустив 500 руб. для зведення нової комори для харчових продуктів. У наступному році ним знову було внесено на цю справу 500 руб. Завдяки пожертвуванням Олексія Миколайовича, в 1906 р. в колонії було збудовано кам'яну комору з 2-х відділень та викладеного цеглою цементованого льоху, розмірами 8 саж. довжини і 3 саж. ширини [21, с. 433]. У 1908 р. повітова земська управа приступила до будівництва амбулаторії в с. Гупалівка Новомосковського повіту на земельній ділянці, відпущеній для цієї мети місцевим поміщиком Н. Бахмутовим [22, с. 751].

Представникам катеринославського дворянства була небайдужою доля лікувальних та соціальних установ губернії, саме тому вони ставали їхніми піклувальниками. Підтвердити це прикладами із земської документації. З 1866 р. Г. Гуртовий перебував на посаді гласного Олександрівського повітового земства. При вшануванні 30-річчя його служіння земству, зокрема, говорилося, що більшу частину цього терміну він був піклувальником земської лікарні та в'язниці м. Олександрівська [2, с. 62-63]. Дворянин В. Голушкін служив гласним в Олександрівському земстві з 1869 р., напередодні 15-річного ювілею земська управа вирішила винагородити його як багаторічного піклувальника земської лікарні та в'язниці в с. Михайлівка-Лукашеве [27, с. 140].

У 1882 р. піклувальником Покровської земської в'язниці Олександрівського повіту був обраний дворянин Я. Замошников [26, с. 264]. Піклувальником Катеринославської губернської земської лікарні в 1887 р. став О. Поль [10, с. 858].

У 1894-1896 рр. піклувальницею Верхньодніпровської земської лікарні була Г. Недзялковська [12, с. 14]. У цьому ж триріччі Г. Недзялковська опікувалась справами Саксаганської земської лікарні, в 1897 р. її на цій посаді змінив Е. Бродський [14, с. 48]. У 1897 р. піклувальниками земських лікарень були обрані: С. Корбе у Верхньодніпровську, Ф. Кузьмицький у Попельнастовську, Н. Байдак у Софіївську та ін. [12, с. 56]. Зауважимо, у 1900 р. ці дворяни були переобрані піклувальниками вищезгаданих лікувальних закладів Верхньодніпровського повіту на наступне триріччя. Піклувальником Куцеволовського приймального відділення в 1900 р. став поміщик Р. Ліневський [14, с. 58-59]. У 1898-1900 рр., 1901-1903 рр. піклувальником Катеринославської губернської земської лікарні був В. Малама [18, с. 218].

Представники шляхетного стану, безперечно, переймалися проблемами дітей, тому приділяли значну увагу відповідним закладам. Матеріали земських зборів свідчать про перебування дворян на посадах піклувальників. Наприклад, К. Батюшкова була

підкувальницею Катеринославського дитячого притулку в 1886-1888 рр. та 1889-1901 рр. [10, с. 782; 11, с. 703]. Олександрівським дитячим притулком впродовж кількох років опікувалась В. Канкріна [2, с. 224]. У 1889 р. про Слов'яносербський повітовий сирітський будинок піклувалась дворянка Є. Ставровська [11, с. 683]. У 1889 р. піклувальником Новомосковського дитячого притулку став повітовий предводитель дворянства М. Родзянко [11, с. 680]. За даними 1906 р., піклувальником Новомосковського Олександрівського дитячого притулку був предводитель дворянства С. Родзянко [21, с. 841].

Таким чином, комплекс документації, який сформувався в результаті діяльності органів земського самоврядування, належить до цінних у джерельному відношенні різновидів ділових матеріалів. Аналіз земської документації засвідчив, що представники дворянських родів Катеринославської губернії зробили свій помітний внесок у розвиток освітніх та лікувальних закладів у регіоні. Піклувальниками обиралися представники різних соціальних станів, проте проведений аналіз дозволяє стверджувати, що значну роль у піклувальній підтримці шкіл, училищ, лікарень та притулків відігравала саме дворянська спільнота відповідного повіту Катеринославської губернії. Крім того, можна констатувати, що у складі структурних підрозділів Катеринославського губернського земства переважали представники шляхетного стану. Займаючи керівні позиції у земських установах Катеринославської губернії, дворянство краю приділяло чималу увагу вирішенню місцевих освітніх та соціальних проблем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галкин П.В. Протесты губернаторов на постановления земских учреждений (по материалам Московского губернского по земским и городским делам присутствия) / П.В. Галкин // Вестник Московского государственного областного университета: Электронный журнал. – 2012. – № 4. – С. 20-27 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/>. – Заголовок з екрану.
2. Журналы Александровского уездного земского собрания XXXI очередной сессии 1896 г. – Александровск: Типография Б.Я. Штерн, 1896. – 514 с.
3. Макієнко О.А. Протокольна документація земських установ в Україні (др. пол. XIX – поч. XX ст.): проблеми джерелознавчого дослідження / О.А. Макієнко // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 7. – С. 116-124.
4. Мустафин Р.Р. Организация и состав уездных земских собраний Нижегородской губернии в 60-80-е гг. XIX в. / Р.Р. Мустафин // Вестник ВВАГС: электронное научное издание. – 2010. – Вып. 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://наука.vvags.ru>. – Заголовок з екрану.
5. Мустафин Р.Р. Уездные земские собрания 60-х – 80-х гг. XIX в.: организация, состав, особенности местного земского самоуправления / Р.Р. Мустафин // Россия и мир: проблемы взаимодействия и интеграции: материалы I-й межрегиональной научной конференции. – Нижний Новгород, 2009. – С. 133-143.
6. Николаев Д.А. Основные направления деятельности Нижегородского земства в области народного образования (1864-1890 гг.): идеи и практика / Д.А. Николаев, И.А. Хвостова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – № 6(1). – С. 188-194.
7. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1891 г. – Ч. 2. – Екатеринослав: Типо-Литография губернского правления, 1892. – 176 с.
8. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1902 г. – Ч. 2. – Екатеринослав: Губернская земская типография, 1903. – 74 с.
9. Отчет Новомосковской уездной земской управы за 1899 г. – Ч. 2-3. – Новомосковск: Типо-Литография Л.К. Нусенсона, 1900. – 521 с.
10. Постановления XXII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания 3-15 декабря 1887 г. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1888. – 864 с.
11. Постановления XXIV очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания 5-14 декабря 1889 г. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1890. – 761 с.
12. Постановления Верхнеднепровского VII очередного уездного земского собрания 3-11 октября 1897 г. – Верхнеднепровск: Типография Я.Н. Губермана, 1898. – 311 с.
13. Постановления Верхнеднепровского VIII очередного уездного земского собрания 7-11 сентября 1873 г. – Кременчуг: Типография Г. Розенталя, 1874. – 269 с.
14. Постановления Верхнеднепровского X очередного уездного земского собрания 1-4 октября 1900 г. – Кременчуг: Типография Ф.И. Розенфельда, 1901. – 323 с.
15. Постановления Верхнеднепровского XII очередного уездного земского собрания 30 сентября – 4 октября 1902 г. – Верхнеднепровск: Типо-Литография Ф.И. Розенфельда, 1903. – 420 с.

16. Постановления Верхнеднепровского XIV чрезвычайного уездного земского собрания 14 мая 1883 г. – Екатеринослав: Типография Н.Я. Павловского, 1883. – 19 с.
17. Постановления Верхнеднепровского XVIII очередного уездного земского собрания 20-24 октября 1898 г. – Верхнеднепровск: Типография Я.Н. Губермана, 1899. – 392 с.
18. Постановления Екатеринославского губернского земского собрания XXXVI очередной сессии 1-14 декабря 1901 г. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1902. – 251 с.
19. Постановления очередного Ростовского уездного земского собрания октябрьской сессии 1868 г. – Ростов-на-Дону: Типография А.П. Адамковича, 1869. – 286 с.
20. Постановления чрезвычайного Екатеринославского губернского земского собрания 30 июня 1894 г. – Екатеринослав: Типо-Литография губернского правления, 1894. – 27 с.
21. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XLI очередной сессии 1-13 декабря 1906 г. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1907. – 1605 с.
22. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XLIII очередной сессии 8-22 января 1909 г. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1909. – 2378 с.
23. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XXXIX очередной сессии 12-21 декабря 1904 г. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1905. – 1791 с.
24. Протоколы Александровского уездного земского собрания очередной сессии 10-17 сентября 1869 г. – Екатеринослав: Типография Я.М. Чаусского, 1869. – 243 с.
25. Протоколы Александровского уездного земского собрания очередной сессии 26 сентября – 3 октября 1870 г. – Екатеринослав: Типография Я.М. Чаусского, 1871. – 351 с.
26. Протоколы Александровского уездного земского собрания очередной сессии 1882 г. – Александровск: Типография А.М. Гольденштейна, Д.И. Бернштейна, 1883. – 281 с.
27. Протоколы Александровского уездного земского собрания очередной сессии 1883 г. – Екатеринослав: Типография Я. Чаусского, 1884. – 404 с.
28. Угрюмова М.В. Журналы губернских и уездных земских собраний – ежегодные сборники документов в деятельности земских органов власти / М.В. Угрюмова // Вопросы экономики и права. – 2013. – № 12. – С. 15-18.
29. Угрюмова М.В. Организация и деятельность земских архивов в России / М.В. Угрюмова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2015. – № 2(155). – С. 9-15.
30. Харисова А.Р. Журналы земских собраний Пермской губернии: к вопросу о происхождении исторического источника / А.Р. Харисова // Вестник Пермского университета. Серия: История. – 2015. – Вып. 3(30). – С. 42-51.
31. Шмыкова М.Л. Уездные земства и их участие в развитии почтовой связи на территории Удмуртии / М.Л. Шмыкова // Вестник Удмуртского университета. Серия: История и филология. – 2012. – Вып. 1. – С. 41-48.

REFERENCES

1. Galkin P.V. Protesty gubernatorov na postanovlenija zemskih uchrezhdenij (po materialam Moskovskogo gubernskogo po zemskim i gorodskim delam prisutstvija) / P.V. Galkin // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta: Jelektronnyj zhurnal. – 2012. – № 4. – S. 20-27 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/>. – Zagolovok z ekranu.
2. Zhurnaly Aleksandrovskogo uездного земского sobranija XXXI ocherednoj sessii 1896 g. – Aleksandrovsk: Tipografija B.Ja. Shtern, 1896. – 514 s.
3. Makiyenko O.A. Protokolna dokumentatsiya zemskykh ustanov v Ukrayini (dr. pol. XIX – poch. XX st.): problemy dzhereloznavchoho doslidzhennya / O.A. Makiyenko // Istorychnyy arkhiv. Naukovi studiyi: Zbirnyk naukovykh prats. – Mykolayiv: ChDU im. Petra Mohyly, 2011. – Vyp. 7. – S. 116-124.
4. Mustafin R.R. Organizacija i sostav uездных земских sobranij Nizhegorodskoj gubernii v 60-80-e gg. XIX v. / R.R. Mustafin // Vestnik VVAGS: jelektronnoe nauchnoe izdanie. – 2010. – Vyp. 2. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://nauka.vvags.ru>. – Zagolovok z ekranu.
5. Mustafin R.R. Uездные земские sobranija 60-h – 80-h gg. XIX v.: organizacija, sostav, osobnosti mestnogo zemskogo samoupravlenija / R.R. Mustafin // Rossiya i mir: problemy vzaimodejstvija i integracii: materialy I-j mezhtregional'noj nauchnoj konferencii. – Nizhnij Novgorod, 2009. – S. 133-143.
6. Nikolaev D.A. Osnovnye napravlenija dejatelnosti Nizhegorodskogo zemstva v oblasti narodnogo obrazovanija (1864-1890 gg.): idei i praktika / D.A. Nikolaev, I.A. Hvastova // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. – 2012. – № 6(1). – S. 188-194.
7. Otchet Ekaterinoslavskoj gubernskoj zemskoj upravy za 1891 g. – Ch. 2. – Ekaterinoslav: Tipo-Litografija gubernskogo pravlenija, 1892. – 176 s.
8. Otchet Ekaterinoslavskoj gubernskoj zemskoj upravy za 1902 g. – Ch. 2. – Ekaterinoslav: Gubernskaja zemskaja tipografija, 1903. – 74 s.
9. Otchet Novomoskovskoj uездной земской upravy za 1899 g. – Ch. 2-3. – Novomoskovsk: Tipo-Litografija L.K. Nusensona, 1900. – 521 s.

10. Postanovlenija XXII ocherednoj sessii Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija 3-15 dekabnja 1887 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo pravlenija, 1888. – 864 s.
11. Postanovlenija XXIV ocherednoj sessii Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija 5-14 dekabnja 1889 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo pravlenija, 1890. – 761 s.
12. Postanovlenija Verhnedneprovskogo VII ocherednogo uezdnoho zemskogo sobranija 3-11 oktjabnja 1897 g. – Verhnedneprovsk: Tipografija Ja.N. Gubermana, 1898. – 311 s.
13. Postanovlenija Verhnedneprovskogo VIII ocherednogo uezdnoho zemskogo sobranija 7-11 sentjabnja 1873 g. – Kremenchug: Tipografija G. Rozentolja, 1874. – 269 s.
14. Postanovlenija Verhnedneprovskogo X ocherednogo uezdnoho zemskogo sobranija 1-4 oktjabnja 1900 g. – Kremenchug: Tipografija F.I. Rozenfel'da, 1901. – 323 s.
15. Postanovlenija Verhnedneprovskogo XII ocherednogo uezdnoho zemskogo sobranija 30 sentjabnja – 4 oktjabnja 1902 g. – Verhnedneprovsk: Tipo-Litografija F.I. Rozenfel'da, 1903. – 420 s.
16. Postanovlenija Verhnedneprovskogo XIV chrezvyčajnogo uezdnoho zemskogo sobranija 14 maja 1883 g. – Ekaterinoslav: Tipografija N. Ja. Pavlovskogo, 1883. – 19 s.
17. Postanovlenija Verhnedneprovskogo XVIII ocherednogo uezdnoho zemskogo sobranija 20-24 oktjabnja 1898 g. – Verhnedneprovsk: Tipografija Ja.N. Gubermana, 1899. – 392 s.
18. Postanovlenija Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija XXXVI ocherednoj sessii 1-14 dekabnja 1901 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo zemstva, 1902. – 251 s.
19. Postanovlenija ocherednogo Rostovskogo uezdnoho zemskogo sobranija oktjabr'skoj sessii 1868 g. – Rostov-na-Donu: Tipografija A.P. Adamkovicha, 1869. – 286 s.
20. Postanovlenija chrezvyčajnogo Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija 30 ijunja 1894 g. – Ekaterinoslav: Tipo-Litografija gubernskogo pravlenija, 1894. – 27 s.
21. Prilozhenija k postanovlenijam Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija XLI ocherednoj sessii 1-13 dekabnja 1906 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo zemstva, 1907. – 1605 s.
22. Prilozhenija k postanovlenijam Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija XLIII ocherednoj sessii 8-22 janvarja 1909 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo zemstva, 1909. – 2378 s.
23. Prilozhenija k postanovlenijam Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobranija XXXIX ocherednoj sessii 12-21 dekabnja 1904 g. – Ekaterinoslav: Tipografija gubernskogo zemstva, 1905. – 1791 s.
24. Protokoly Aleksandrovsckogo uezdnoho zemskogo sobranija ocherednoj sessii 10-17 sentjabnja 1869 g. – Ekaterinoslav: Tipografija Ja.M. Chausckogo, 1869. – 243 s.
25. Protokoly Aleksandrovsckogo uezdnoho zemskogo sobranija ocherednoj sessii 26 sentjabnja – 3 oktjabnja 1870 g. – Ekaterinoslav: Tipografija Ja.M. Chausckogo, 1871. – 351 s.
26. Protokoly Aleksandrovsckogo uezdnoho zemskogo sobranija ocherednoj sessii 1882 g. – Aleksandrovsck: Tipografija A.M. Gol'denshtejna, D.I. Bernshtejna, 1883. – 281 s.
27. Protokoly Aleksandrovsckogo uezdnoho zemskogo sobranija ocherednoj sessii 1883 g. – Ekaterinoslav: Tipografija Ja.M. Chausckogo, 1884. – 404 s.
28. Ugrjumova M.V. Zhurnaly gubernskih i uezdnyh zemskih sobranij – ezhegodnye sborniki dokumentov v dejatel'nosti zemskih organov vlasti / M.V. Ugrjumova // Voprosy jekonomiki i prava. – 2013. – № 12. – S. 15-18.
29. Ugrjumova M.V. Organizacija i dejatel'nost' zemskih arhivov v Rossii / M.V. Ugrjumova // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2015. – № 2(155). – S. 9-15.
30. Harisova A.R. Zhurnaly zemskih sobranij Permskoj gubernii: k voprosu o proishozhdenii istoricheskogo istochnika / A.R. Harisova // Vestnik Permskogo universiteta. Serija: Istorija. – 2015. – Vyp. 3(30). – S. 42-51.
31. Shmykova M.L. Uezdnye zemstva i ih uchastie v razvitii pochtovoj svjazi na territorii Udmurtii / M.L. Shmykova // Vestnik Udmurtskogo universiteta. Serija: Istorija i filologija. – 2012. – Vyp. 1. – S. 41-48.

Гончарова Н. Благотворительность екатеринославского дворянства в материалах земских собраний.

В статье исследовано содержание изданий уездных и губернских земских учреждений. На основании системного анализа материалов земского делопроизводства освещаются формы и направления благотворительной деятельности благородного сословия Екатеринославской губернии, выясняется вклад дворян в поддержку местных учебных, медицинских и социальных учреждений, определяется их роль в содействии функционированию земских учреждений региона. Доказывается тезис о наличии большого количества сведений о деятельности екатеринославского дворянства в сфере благотворительности.

Методология данного исследования основана на общенаучных принципах (историчности, объективности, научности) и историко-научных методах (историко-генетический, историко-типологический, историко-сравнительный, хронологический), которые позволили объективно раскрыть возможности документации земских собраний и управ как источника по изучению истории благотворительности в Екатеринославской губернии.

Анализ земской документации показал, что представители дворянских родов Екатеринославской губернии сделали свой посильный вклад в развитие образовательных и лечебных учреждений в регионе. Попечителями избирались представители различных социальных слоев, однако проведенный анализ позволяет утверждать, что значительную роль в попечительской поддержке школ, училищ, больниц и приютов играло именно дворянское сообщество соответствующего уезда Екатеринославской губернии. Кроме того, можно констатировать, что в составе структурных подразделений Екатеринославского губернского земства преобладали представители благородного сословия. Занимая руководящие позиции в земских учреждениях Екатеринославской губернии, дворянство края уделяло большое внимание решению местных проблем.

Ключевые слова: земское собрание, земская управа, дворяне, попечитель, пожертвование, Екатеринославская губерния.

Goncharova N. The Charity of Nobility of Ekaterynoslavsk' in materials of Zemsky Assembly

The district and provincial periodicals of zemstvs content in the article. The forms and directions of charitable activities noble status of Ekaterynoslavsk' province highlights based on a systematic analysis of the materials of provincial office, nobility contribution appears to support the local educational, health and social institutions is determined by their role in facilitating the functioning of the rural institutions in the region. Thesis proved the presence of a considerable amount of information about the activities of Ekaterynoslavsk' nobility in the plane of charity.

The methodology of this study is based on the general principles (historicity, objectivity, scientific) research and historical methods (historical-genetic, historical and typological, historical and comparative, chronological) that allowed objective documentation rural uncover opportunities and Board meetings as source base study of the history of philanthropy in Ekaterynoslavsk' province.

Analysis of rural documentation showed that members of noble families of Ekaterynoslavsk' province made their contribution to the development of educational and medical institutions in the region. Trustees elected representatives of different social classes, but the analysis suggests that a significant role in support of Trustees schools, colleges, hospitals and shelters played an aristocratic community is appropriate county in Ekaterynoslavsk' province. In addition, we can say that in the structural units of Ekaterynoslavsk' province zemstvs dominated by the noble class. Occupying leadership positions in rural institutions of Ekaterynoslavsk' province, the land of nobility paid considerable attention to solving local problems.

Keywords: rural meetings, rural council, nobles, trustee, donations, Ekaterynoslavsk' province.

Одержано 17.09.2015

УДК 391:316.334.56(477-25+477.53-25) «18/19»

Марина Олійник
(Київ)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧІ ЗАХОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ВБРАННЯ
З УКРАЇНСЬКИМ МАРКЕРОМ СЕРЕД МІСТЯН В КІНЦІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ КИЄВА ТА ПОЛТАВИ)**

У статті розглядаються питання, пов'язані зі стимулюванням використання в міському побуті вбрання з українським позначенням. Дається стислий аналіз історіографії проблеми. Метою розвідки є визначення складових організаційно-виробничого фактору популяризації одягу з українським маркером. Було використано методи аналізу та синтезу, а висновки зроблено на основі методів систематизації та узагальнення зібраного фактологічного матеріалу. Хронологічні межі дослідження включають кінець ХІХ – початок ХХ ст. Використання одягу з українськими ознаками досліджується на прикладі міст Києва та Полтави, які були впливовими